

УДК 821(436).09“18”(092) фон Якоб

СЛАВІСТИЧНА СПАДЩИНА ТЕРЕЗИ ФОН ЯКОБ (ТАЛЬФІ)

Маркіян НАГІРНИЙ

Львівська державна музична академія ім. Миколи Лисенка
вул. О. Нижанківського 5, Львів, 79005
Кафедра іноземних мов

У статті йдеться про діяльність німецької та американської славістки Терези Альбертини Луїзи фон Якоб (1797–1870), званої в науковому світі під псевдонімом “Тальфі” – дослідниці мови, літератури й народної поетичної пісенної творчості українців, росіян, сербів, поляків, словаків, чехів та ін., авторки однієї з найперших англомовних монографій про слов’ян (“Історичний огляд мов і літератури слов’янських націй з нарисом про їхню народну поезію”. Нью-Йорк, 1850), яка привернула увагу вчених Європи, зокрема Австрії та Німеччини, й була перекладена німецькою мовою (Ляйпціг, 1852).

Ключові слова: слов’яни, слов’янська філологія, історія славістики, пісенний фольклор, героїчний епос, духовність.

У квітні 2000 р. виповнилось 130 літ від дня смерті однієї з ініціаторів порівняльного вивчення слов’янських мов і літератур – німецької та американської дослідниці, фольклористки й письменниці Терези Альбертини Луїзи фон Якоб, відомої в науковому світі під псевдонімом Тальфі (Talvj), складеному з початкових літер п’ятичленного імені.

Славістка прожила змістовне, сповнене натхненної праці життя. Вона народилася 26 січня 1797 р. у родині університетського професора суспільно-політичних наук у німецькому місті Галле, яке наприкінці XVIII–на початку XIX ст. було центром бурхливого культурного і наукового життя тодішньої Німеччини¹. Серед чотирьох дітей – трьох сестер і брата – була наймолодшою. 1806 р. місто захопили війська Наполеона, і, професор, не бажаючи коритися окупантам, на запрошення щойно заснованого Харківського університету разом з родиною переїхав на Україну.

У Харкові, заселеному етнічним українством, що жило досить скромним життям, і розбещеним матеріальною розкішшю російським дворянством, почали формуватися світоглядні й естетичні орієнтири Терези, народжувалися її перші поезії, сповнені любові до Батьківщини, туги за друзями. “На одинадцятому році життя, – згадає вона у 1840 р., – я часто ридала від гніву й болю, викликаних нещастям Німеччини, горе якої стало моєю першою музою”².

¹Varnhagen von Ense K.A. Denkwürdigkeiten des eigenen Lebens. Berlin, 1954. S. 122–154.

²Talvj. Gesammelte Novellen. Nebst einer Auswahl ungedruckter Gedichte und einer biographischen Einleitung. 2Bde. Leipzig, 1874. Bd I. S. IX.

Над своєю освітою Тереза почала працювати самотужки, бо відповідної школи для доньки батьки в університетському Харкові не знайшли. Здібна від природи, дівчина швидко оволоділа українською мовою, навчилась відрізняти її від російської, ознайомилась із звичаями, культурою, легендами й народними піснями українців. Цьому значною мірою сприяло те, що сім'я майже не мала контактів із дворянським середовищем. У родинній "Хроніці" батько Терези зауважив, що члени його родини не могли вислуховувати пусті розмови про "необмежений люксус", про "невиправдані витрати на їжу, напої, карети", яких Якоби не могли й не мали бажання дозволити собі³. Ось чому дівчина намагалася більше спілкуватися з українськими селянами. Особливо любила ярмарки, де торгували кіньми й де вона, протиснувшись у натовп, часто "не могла насититись", слухаючи, як "буйні сини степів", зібравшись разом, виводили свої мелодійні пісні⁴. Зацікавлення піснею українців Тереза зберегла на все життя, воно стимулювало її любов до народної поезії інших слов'янських народів.

Відчувши дискомфорт у стосунках з місцевими дворянами, родина Якобів 1810 р. переїхала до С.-Петербурга. Оскільки питання освіти для дівчат у північній столиці вирішувалось ще тяжче, ніж в Україні, юна поетеса – якщо не брати до уваги курсів іноземних мов, котрі відвідувала деякий час – продовжувала працювати над собою самотійно, головним чином, читаючи історичну та художню літературу. А ще робила спроби перекладу з англійської, захоплювалась писанням віршів. Коли 1816 р. Якоби повернулися у Галле, 19-річна Тереза привезла з собою на батьківщину свій "Манускрипт" – записи українських і російських пісень, деякі переклади і власні ще не друковані поезії. Дівчина мріяла зайнятися дослідженням і популяризацією духовних надбань слов'янських народів.

Знаючи українську та російську мови, молода ентузіастка взялась за вивчення сербської. У цьому починанні її підтримав передовсім студент Галльського університету Вук Караджич, який відкрив майбутній славістці чарівний світ героїчних пісень сербів. Захоплена ними, Тереза вирішила перекласти їх німецькою. Про свій намір призналася Й.Гьоте. Поет не тільки схвалив задум, а й пообіцяв їй сприяння і допомогу. Незабаром підтримав її керівник Віденської придворної бібліотеки, австрійський філолог-славіст В.Копітар. Сподобався їй задум і російському славісту П.Кьоппену, з яким родина Якобів подружилася ще у Петербурзі і який у 20-х роках часто гостював у Галле. Праця над перекладами пов'язана з багатьма лексичними й версифікаційни-

ми труднощами, але за допомогою друзів, передусім Й.Гьоте, вони були успішно подолані. Коли книга, нарешті, була здана у видавництво, перекладачка в листі від 22 грудня 1824 р. з полегшенням писала П.Кьоппену: "Я ніколи не зробила би такого поступу... якщо б не мала зв'язку з Гьоте, який мене підбадьорював всілякими способами, скріплював мої сили у праці. Я маю щастя постійно з ним листуватися і кожних чотири тижні отримувати від нього люб'язного листа. Чи можете уявити собі, що це означає для мене?! Два рази я була особисто у Ваймарі й відчула ласку та прихильність... вельмишановного Майстра"⁵.

© Нагірний М., 2002

³ Krause F. Das Rußlandserlebnis im Schaffen der Therese Albertine Luise von Jakob-Robinson // Zeitschrift für Slawistik. 1982. №4. S.515.

⁴ Ibid. S.519.

⁵ Winter E. Eine Propagandistin der vergleichenden slavischen Literatur // Acta Litteraria Academiae

Перший том перекладів з присвятою “Королеві у царстві прекрасного – Великому Гьоте” з’явився уже 1825 р.⁶ Через рік, після виходу другого тому видання, автор “Фауста” відгукнувся на нього статтею-рецензією. У ній він, між іншим, писав: “Сьогодні ми, поряд з перекладами пана Грімма, який... суворо дотримується оригіналу, бачимо й інтерпретацію панни Якоб, яка при глибокій повазі до оригіналу передає його з вільною грайливістю... Завдяки їй можемо вважати уже німецькою власністю чимало наймужніших героїчних сербських епосів і найніжніших любовних пісень”⁷.

Із статті Й.Гьоте “Національне поетичне мистецтво” (1828) дізнаємось, що Тальфі й після опублікування двотомника продовжувала займатись поетичною інтерпретацією сербського народного епосу⁸. На жаль, про долю цих нових її перекладів на сьогодні нам нічого не відомо.

Обставини, що склались під кінець 20-х років, зокрема смерть батьків, внесли у життя Тальфі свої корективи – вона вийшла заміж за молодого американського вченого, теолога Е.Робінсона й виїхала з ним 1830 р. до США. Щоправда, живучи за океаном, не поривала зв’язків з батьківщиною і друзями, кореспондувала з В.Копітаром і П.Кьопшеном, а коли була в Європі, не пропускала нагоди познайомитися з іншими славістами – 1838 р. вона зустрілась у Відні з О.Бодянським, 1840 р. в Берліні – з П.Прейсом. Дослідниця постійно збирає літературні джерела про пісенний фольклор слов’янських народів і продовжує працювати над цією темою. Уже 1834 р. вона публікує англійською мовою у теологічному журналі “The Biblical Repository” (Нью-Йорк, квітень–липень, т.15), редактором якого був її чоловік, обширну статтю “Слов’янські мови та література”. Окремими відбитками дослідження поширювалось як на американському, так і на європейському континентах, і дуже швидко стало бібліографічною рідкістю. Враховуючи цей успіх і побажання друзів, Тальфі вирішила розвинути публікацію у ґрунтовну монографію з проблем славістики⁹. Праця, зрозуміла річ, вимагала значних зусиль і часу, бо дослідниця поставила за мету значно розширити обсяг наукової інформації та хронологічні рамки книги. Тому вона з’явилась лише в 1850 р. під назвою “Історичний огляд мов і літератури слов’янських народів. З нарисом про їхню народну поезію”¹⁰. Книга написана англійською, але вже через два роки з нею познайомилися рідною мовою німецькі читачі¹¹ у перекладі Б.Бріля.

Scientiarum Hungaricae / T.V. Conference de Litteratura Comparee. Budapest, 26–29. Octobre, 1962. S.316.

⁶ Völksklieder der Serben. Metrisch übersetzt und historisch eingeleitet von Talvj. =Bd. 1. Halle, 1825.

⁷ *Гете Й.В.* Поезія і правда. Упорядкування, вступна стаття, переклад і коментарі Б.Гавришкова. Київ, 1982. С.81.

⁸ Там само. С.89.

⁹ Траплялось, що дослідженнями Тальфі деякі славісти користувались всупереч нормам наукової етики. Таким був німець Едуард фон Ольсберг, який тоді теж узявся писати книгу про культуру “56-мільйонного племені слов’ян”. Оскільки йому не вистачило теоретичних і практичних знань для такого дослідження, а він, як сам признається у передмові, одержавши відбиток публікації “однієї американки”, просто-напросто переклав його німецькою і, розширивши декотрі розділи, видав працю як свою (E.v.O. Geschichtliche. Übersicht der slavischen Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der Slavischen Literatur. Leipzig, 1837). Визнавши “глибоку компетентність” американки в питаннях славістики, автор жодного разу не назвав її імені. Мабуть, відчуваючи від свого вчинку деякий дискомфорт, він приховав і себе під криптонімом “E. v.O”.

¹⁰ *Talvj.* Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations with Sketch of their Popular Poetry. New-York, 1850. 412 p.

¹¹ *Übersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. Nebst einer Skizze ihrer Volks-Poesie von Talvj. Mit einer Vorrede von E.Robinson. Deutsche Ausgabe übertragen und bevorwortet*

Монографія складається із вступу та чотирьох частин.

У вступі дослідниця, посилаючись на античних істориків (Геродота, Плінія, Тацита) та наукові дослідження своїх європейських сучасників – німця Ф.Шлегеля¹², чеха Й.Добровського¹³, англійця Дж.Меррея¹⁴, словака П.Й.Шафарика¹⁵, француза Ф.Ейхгоффа¹⁶, на праці деяких італійців, знайомить читача з поглядами різних учених на походження слов'ян, розкриває різні точки зору на це питання. Одні вчені, беручи до уваги подібність слов'янських мов до санскриту, схильні шукати пракоріння слов'янсь-

ких народів серед давніх індійців, що прибули на європейські терени ще у незапам'ятну давнину з берегів Гангу, інші їхніми найближчими попередниками вважають скіфів. Сама ж вона більше поділяє думку про спорідненість слов'ян із сарматами та вендами, про яких уперше розповіли візантійці, описуючи германців у зв'язку з римськими завоюваннями.

У плані релігійному, спираючись на італійські джерела, Тальфі пов'язує походження слов'ян з легендарним Яфетом – сином праведного Ноя. При цьому дослідниця висловлює цікавий погляд на генезу самої назви як родового поняття для цих народів. Вона заперечує думку, яка побутувала тоді серед учених Західної Європи, начебто найменування “слов'янин” або “слов'янський” (англ. Slav, Slavic; нім. slawe, slawisch) бере початок від слов'янської лексеми “слава” (англ. fame, glory; нім. Ruhm). “Слов'янин”, – пише вона, – зазвичай виводять від “слава”, що віддзеркалює честолюбність національного почуття (цих народів. – *М.Н.*). Але істинне походження назви треба шукати в лексемі “слово” (англ. word, нім. Wort). Адже зміна “о” на “а” часто відбувається у слов'янських мовах. Так, із “слов” виникло “слав”, до чого, очевидно, приклалися теж чужі народи – візантійці, римляни й німці. Останні особливо часто змінюють у слов'янських словах і назвах “о” на “а”, хоча склад “слов” з кореневим голосним “о” знаходимо у багатьох назвах самих слов'янських націй (словенці, словаки, словени...)”¹⁷.

Загалом питання походження слов'ян Тальфі заторкує дуже поверхово, справедливо вважаючи, що воно вимагає значно ґрунтовнішого вивчення. Дані, якими розпоряджалася наука у першій половині XIX ст., її не задовольняють. Єдине, що можна стверджувати без всякого сумніву, вважає дослідниця, це те, що “слов'яни завше були дуже миролюбні, акуратні, послухні своїм вождям (Oberhäuptem) і побожні”. Де б “вони не оселялись, завше обробляли землю і вели торгівлю продуктами, які на ній вирощували. А ще вони великі прихильники музики та поезії, люблять свою мову й постійно намагаються її удосконалювати”¹⁸.

Дослідниця нагадує, що за мовними ознаками Й.Добровський, а особливо П.Й.Шафарик¹⁹ ділять слов'ян на північно-західних і південно-східних. На її думку, логічні-

von B.K. Bühl. Leipzig, 1852. 345 s.

¹² Schlegel F. Über die Sprache und Weisheit der Indier. Heidelberg, 1808.

¹³ Dobrowsky J. Slowjanka. Zur Kenntnis der alien und neuen slowakischen Literature. Prag, 1814.

¹⁴ Murrey J. History of the Eropeen Languages. Edinburgh, 1823.

¹⁵ Schaffaryk P. Slawische Alterümer. Prag, 1858; *Його ж.* Slawische Völkerkunde. Prag, 1842; *Його ж.* Geschichte der slawischen Sprache und Literatur. Offen, 1826.

¹⁶ Echhoff F. Historie de la Lanque et de la Literature des Slaves, consideres diens Leur Origine Indienne. – Paris, 1839 та ін.

¹⁷ Talvj. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slawischen Sprachen und Literatur. S.2.

¹⁸ Ibid. S.3.

¹⁹ Schaffaryk P. Slawische Völkerkunde.

ше було б трактувати їх як північних, західних, південних і східних. Словаків Угорщини аж ніяк не можна вважати північно-західним народом, як і росіян – південно-східним, бо перші не підходять під визначення північних, а другі – південних. Слов'янська людність Росії ніколи не жила південніше від своїх богемських побратимів. Тому Тальфі ділить усі слов'янські племена тільки на дві групи – східну та західну. Усвідомлюючи, що і її поділ далеко не ідеальний, все ж вважає його найлогічнішим.

До східної групи слов'янських племен дослідниця відносить: росіян (мешканців європейської частини імперії московитів), а також українців, яких вона називає не малоросами, як тоді це було прийнято в Росії, а здебільшого русинами, руснаками, рутенцями або жовторосами* (Gelbrussen), сербів, боснійців, чорногорців, далматинців, словенців і болгарів. До західної групи слов'янських племен вона відносить: чехів, словаків і поляків та сербів (вендів). На жаль, місця розселення деяких слов'янських народів подаються автором не зовсім точно, тому ми їх тут не наводимо.

У вступі Тальфі дає також стислу характеристику слов'янських мов, які вона з огляду на чималу подібність часто називає ще діалектами, співставляючи їх з латинською, грецькою, англійською та німецькою, відзначає найзагальніші для всіх них як спільні риси, так і особливості, передусім у системі відмінювання іменників.

Першу частину книги авторка присвячує формуванню слов'янських мов, їхній історії. Вона дотримується цілком справедливої думки, що церковно-слов'янську мову немає підстав трактувати як праматір слов'янських діалектів, а тільки як їхню старшу сестру, бо мова, що була праматір'ю усіх слов'янських, давно перестала існувати, вимерла багато століть тому. Тальфі вважає, що важко відповісти на питання, де розмов-

ляли древньослов'янською мовою, які живі мови з неї найперше розвинулися, бо про це мовчать “усі дослідження, навіть найрозумніших історіографів і філологів”²⁰. На думку дослідниці, найбільш подібним до старослов'янської є словацький діалект, зок-

рема, той його варіант, яким розмовляють словаки в Угорщині. Ця гіпотеза логічно мотивується тим, що словаки жили колись у Моравії, де, за твердженням істориків, у IX ст. на прохання князя Ростислава з дозволу візантійського імператора тривалий час проводили місіонерську діяльність Кирило і Методій. Водночас славістка нагадує, що її думка не збігається з висновками Й.Добровського, який “дуже докладно” вивчив гіпотези своїх попередників, “краще, ніж будь-хто до нього”, дослідив природу слов'янських діалектів і заявив у праці “Кирило та Методій” (Прага, 1823), що “старослов'янською мовою ...цих проповідників був сербсько-македонсько-болгарський діалект”, тобто мова мешканців Тессалонії, – краю, де народилися обидва слов'янські апостоли. Оцінивши роль цих творців слов'янської абетки, дослідниця пише:

“Кирило, або як його ще називають Костантин, разом зі своїм братом Методієм належать до великих благодійників людства, бо вони дали слов'янським народам можливість уже в IX ст. читати святе письмо тією мовою, що була близькою і милозвучною їх

* “Жовтороси” вживається помилково. Очевидно, мало бути “червонороси”, як це трапляється у деяких джерелах.

²⁰ *Talvj. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. S.21–22.*

слухові й душі, тоді як іншим християнам Європи ця священна книга залишалась недоступною ще впродовж багатьох століть”²¹.

У другій частині Тальфі висвітлює розвиток культури й письменства східних слов'ян, багато уваги приділяє мові українців і росіян, згадує про білоруську мову. При цьому українська і російська мови трактуються радше як діалекти з характерними тільки їм особливостями. Чимало уваги авторка приділяє характеристиці фонетичних відмінностей мови московитів і жовторосів (українців. – *М.Н.*), зокрема, підкреслює милозвучність останньої, її виняткову придатність для створення ліричних пісеньних творів. “Цей діалект особливо багатий народними національними піснями. Багатьом з них притаманна надзвичайна краса завдяки їхній наївності, простоті й поетичності, що перевершують будь-яку штучність оздобы”²². Тальфі інформує читача, що українською мовою створені прекрасні літературні твори, як приміром, “Енеїда” І.Котляревсь-

кого, котра мала голосний резонанс в “цілій Росії”. Щоправда, дослідниця оцінює “Енеїду” з деяким застереженням, підкреслюючи, що травестія – твір, сповнений гумору, таких його нюансів і пікантних натяків, вловити які чужинцеві дуже нелегко. Мову галицьких українців і тих, що живуть в Угорщині та на Буковині, славістка називає “русняцьким ідеомом” (*das Ideom der Russnjaken*), тоді як білоруську помилково приписує людності Волині.

У другій частині багато уваги присвячується з'ясуванню історії розвитку письменства східних слов'ян, але належної чіткості, ясності у виокремленні їхніх літературно-мистецьких здобутків славістка не завше досягає. Розповідь про це ведеться під впливом російських джерел у загальному плані від часів Київської держави, “Руської правди”, “Хроніки” Нестора, “Слова о полку Ігоревім” аж до діяльності О.Пушкіна, І.Крилова, В.Жуковського, О.Грибоедова та ін. У цьому контексті згадуються також українці С.Климовський, Є.Гребінка, Г.Квітка-Основ'яненко та ін., які писали “чарівні новели жовторуським або русняцьким діалектом”²³.

З другої частини дізнаємось і про історико-літературне життя сербів (Г.Бранкович, Й.Райч, Д.Обрадович, В.Караджич, С.Мілутинович та ін.), далматинців, словенців і вендів (серболужичан).

Третя частина монографії присвячена проблемам зародження і розвитку чеської мови та літератури (поява перших чеськомовних перекладів з латинської та грецької, діяльність Я.Гуса, заснування Празького університету, початок національного відродження, роль у цьому процесі Й.Добровського, Й.Юнгмана, В.Ганки, Я.Коллара, П.Й.Шафарика), а також культурно-історичній еволюції поляків (виникнення Ягеллонського університету в Кракові, значення творчості Р.Негловича, С.Шимановича, Й.Тарнавського, С.Лещинського, А.Нарушевича, А.Міцкевича, Ю.Словацького) і словаків (Д.Крмана, Г.Амброзіуса, Г.Багула).

На нашу думку, найцікавішою є четверта частина – “Нарис народної поезії слов'янських націй”. У ній дана дуже висока, можливо, навіть дещо екзальтована, характеристика пісенного й поетичного генія слов'ян, їхньої співучості, вродженого дару сприймати красу образного слова, завдяки чому представники цього племені вже у глибоку історичну давнину, не володіючи добре зброєю, нерідко підкоряли

²¹ Ibid. S.24.

²² *Tahj*. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. S.42.

²³ Ibid. S.79.

своїх противників. При цьому Тальфі посилається на епізод, запозичений у візантійських істориків і наведений М.Карамзіним в “Истории Государства Российского”(1818–1824):

близько 590 р., під час війни між аварами та греками, останні використали слов’ян у ролі послів до аварського хана з метою прихилити його на свій бік. Посли не брали з собою жодної зброї, крім музичних інструментів, але завдяки високому мистецтву співу, супроводжуваного грою, нібито схилили аварського вождя на бік греків²⁴.

Тальфі наголошує на талановитості, естетичних смаках слов’янських жінок, їхній схильності до художньої творчості, загально визнаній музикальності й закоханості у поезію. Цитуючи “Исторію слов’янської мови та літератури” П.Й.Шафарика (1826), вона пише: “Де слов’янка, там завжди пісня. Хата і подвір’я, гори й доли, луги й ліси, сади й виноградники – все повниться звучанням її пісень. А як часто після тяжкої денної праці, зморені спекою, голодом і спрагою, вони, повертаючись додому, оживляють своїм співом тишу літнього вечора”²⁵. Кому із нас, прочитавши ці рядки, не спливе у пам’яті дорогий шевченківський образ: “Співають, ідучи, дівчата, А матері вечерять ждуть”.

Народна поезія усіх слов’ян, слушно наголошує дослідниця, відзначається багатою метафоричністю, наявністю символіки й паралелізмів, яскраво вираженим ліричним струменем. Вона оцінює слов’янську пісенність також в ідейно-тематичному та морально-етичному ракурсах. І робить це на основі вражень, які справили на неї українські пісні, почуті у Харкові, сербський героїчний епос і численні твори зі збірників українських, російських, польських, сербських і німецьких фольклористів (І.Сахарова, І.Срезневського, М.Максимовича, Ф.Челаковського, В.Поля, П.Гоеце, К.Войціцького).

Продовжуючи традиції укладача першої німецької антології народної поезії різних народів Й.Гердера (“*Stimmen der Völker in Liedern*”, 1807), Тальфі до написання монографії вже видала фундаментальні однотомники “Спроба історичної характеристики народних пісень германських націй і народностей неєвропейського континенту”(1840) і “Підробки пісень Оссіана” (1840), а також працювала над публікаціями “Іспанська народна поезія” і “Поезія Південної Франції”. Така ерудиція і компетентність давали їй можливість порівнювати слов’янську поетичну словесність з аналогіч-

ними явищами інших народів. Так, аналізуючи любовну лірику сербів й українців, Тальфі захоплюється щирістю, з якою в ній оспівуються інтимні порухи дівочої або юнацької душі, й звертає увагу на неприродність відтворення цього почуття у сентиментальних англійських, шведських, норвезьких і німецьких баладах. У героїчному епосі слов’ян, зазначає вона, ніколи немає “екзальтованого лицарства”, притаманного західним європейцям, бо “доблесна хоробрість слов’янського воєводи... не є відвагою із честолюбства (*nicht die Kühnheit des Ehrgeizes*) – це вираження чоловічої мужності, це незламність витязя гомерівського гарту” (*Stärke homerischer Härte*)²⁶. Авторка солідаризується з Й.Гьоте, який трактував серба Марка Королевича як “уособлення абсолютного героїзму”, тому що Марко вважав “нижче своєї гідності

²⁴ Ibid. S.267.

²⁵ *Talvi*. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. S.268.

²⁶ Ibid. S.269.

відступати навіть тоді, коли натрапляв на сильнішого від себе противника”²⁷. З цієї оцінкою Тальфі не можна не погодитися.

Кохання і подвиг звитязця, як знаємо, є головним змістом народної поезії усіх народів. Не заперечує цього і дослідниця, хоча особливість слов’янського героїчного поетичного епосу, на її думку, полягає у тому, що в ньому ці почуття чітко розмежовуються. Якщо герой іспанського романсу завше мислиться у поєднанні любові й подвигу, то в поезії слов’ян, подібно до пісень античних поетів, коханню відведено друго-

ну роль. Воно ніколи не буває тут рушійною силою, основним мотивом звитязця, бо слов’янський героїзм не окрилюється його романтикою. Якщо П.Гоеце у праці “Голоси російського народу” (1828) відзначає, що в “російській пісенній поезії про кохання значно більше ніжності, ніж романтизованої вишуканості”²⁸, то це, вважає дослідниця, стосується поетичної словесності усіх слов’ян.

У всьому слов’янському поетичному епосі, слушно наголошує Тальфі, важлива моральна чистота змісту пісень, відсутність сороміцьких мотивів, фривольних непристойностей, якими часто-густо неприємно вражають “найкращі шотландські й німецькі балади”, бо “двозначність натяків” у російських і деяку “неделікатність” висловлювань у сербських у жодному випадку не можна порівняти з безсоромністю виразів у германських. До спільних особливостей усіх слов’ян дослідниця відносить також тенденцію одухотворювати неживу природу, небесні світила, опоетизовувати потойбічний світ, вводити у художню тканину образи звірів, вампірів, русалок, мавок, а також використовувати так звані негативні антитези (“То не ластівка летить до свого гнізда, То мати спішить до сина рідного”) і постійні епітети (“білі груди”, “білі руки”).

Вказавши на спільні для всіх слов’янських пісень особливості, авторка намагається вирізнити й ті найхарактерніші риси, які виокремлюють їх у національному плані. В українській поезії вона наголошує передовсім на художній довершеності форми, наявності рими, внутрішній мелодійності, музичальності та елегантності, яка нерідко переходить у глибоку меланхолію, у “вічне зітхання”, що акумулювало у собі “сум цілих століть”. Правда, фольклористка слушно пояснює цю меланхолію характером тематики й історичними обставинами життя народу: “Їх розповідні балади рідко коли мають інший сюжет, ніж битва зі шляхтою і татарвою, розлука козака з милою або його самотня смерть... у кривавому герці”, бо “протягом віків земля по обидва боки Дніпра аж до північно-західних відрогів Карпат... була ареною постійних воєн і битв”²⁹.

У російській пісенності Тальфі відзначає настрої мрійливості, переважання задумливості, якогось східного благоговіння, навіть фатальної покори людини перед сильними світу цього: “В російському характері є риса, яку ми чітко вловлюємо у поезії – орієнтальне схиляння перед імператором, сліпа смиренність його волі. Є в ній... щось релігійне, бо цар для них – не тільки володар країни, не тільки повелитель у житті людей, він ще й глава їхньої православної церкви”³⁰. Цю фатальну покору цареві авторка ілюструє поезією “Страта боярина”.

²⁷ Ibid.

²⁸ *Talvi*. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. S.280–281.

²⁹ Ibid. S.298.

³⁰ Ibid. S.294.

Як особливість сербського епосу відзначається його спокійний тон розповіді, продуктивність виникнення новотворень і незрівняльна пластичність у відтворенні описуваних подій, що певною мірою нагадує барельєфи древніх.

У словацькій пісенності дослідниці імпує правдиве зображення національного колориту, в якому часто-густо трапляються чеські та німецькі елементи.

Менше захоплення містять оцінки польської пісенної словесності, бо, на думку Тальфі, вона мало оригінальна, поєднує багато еклектичних мотивів, іншомовних за-позичень, передовсім українських. Окрім того, окремі польські пісні неприємно вражають її образливими висловлюваннями, що зневажають простого селянина, його тяжку хліборобську працю.

Як бачимо, судження Тальфі про слов'янську пісню, про її національні особливості сумніву не підлягають. Кожний, хто мав можливість хоч трохи познайомитися з пісенним фольклором українців, росіян, сербів чи словаків, переконується в об'єктивності даних дослідницею характеристик. Вони збігаються з оцінками й наших вітчизняних фольклористів³¹. Справедлива її думка і щодо еклектизму польських пісень. Так, В.Поль в одномірнику своїх перекладів "Народні пісні поляків" (Лейпціг, 1833) до польських відніс не тільки популярну українську співанку "І шумить, і гуде", а й відому баладу про Олексу Довбуша³².

Звичайно, в монографії наявні й очевидні огріхи. Відносна подібність російського слова "леший" та українського "лях" або "лех" у значенні "польський шляхтич", наприклад, спричинилися до того, що народну баладу про вбивство Сави Чалого (переодягнені шляхтичами гайдамаки мстяться колишньому побратимові за зраду) дослідниця віднесла до творів, котрі відображають забобонність народу, й помилково назвала її "Пан Сава і лісові духи". Нема у праці згадки про авторство І.Котляревського щодо пісні "Віють вітри...", а український письменник В.Капніст хибно віднесений до російських.

У дослідженні спостерігаємо тенденцію надмірного протиставлення світові західного практицизму з його нігілістичним сприйняттям духовної творчості простого люду світові слов'янського сходу, де поезія не обмежена "будуаром багатих і знатних людей" або "лабораторією вченого", а пишню бує в народі, як "нев'янучий ди-воцвіт у всій своїй природній розкоші".

Можливо, окремі судження автора монографії можуть здаватися сьогодні дещо прямолінійними, абстрактними, все ж пам'ятаймо, що книга створювалась понад півтора століття тому, коли слов'янська фольклористика робила перші, ще несміливі кроки. Крім того, праця призначалася англomовному заокеанському читачеві, який практично нічого не знав про духовне життя слов'ян. Отже, дослідження Тальфі було справою дуже важливою і корисною. І це розуміла Тереза фон Якоб. Усвідомлюючи певні недоліки своєї праці, вона писала в одному із листів до П.Кьоппена: "Зважте тільки, що серед сліпих і одноокий – король. Англійці та американці абсолютно не мають поняття про слов'янські мови... Отже, я заповнила суттєву прогалину в англomовній літературі. Це і є те єдине, чого я прагнула"³³.

³¹ Див.: Бодянский О. О народной поэзии славянских племён. Москва, 1837. С.11; Яценко М. До порівняльного вивчення фольклору слов'янських народів у прогресивній українській фольклористичі // Слов'янське літературознавство і фольклористика. Вип.2. Київ, 1966. С.87–100.

³² Pol W. Volkslieder der Polen. Gesammelt und übersetzt von... Leipzig, 1833. S.20–21.

³³ Winter E. Eine Propagandistin der vergleichenden slavischen Literatur. S.318.

Перевидана німецькою мовою у перекладі Б.Бріля, книга користувалася успіхом і на європейському континенті, зокрема на батьківщині Тальфі. Наукова громадськість Німеччини, земля якої “напоєна і угноєна слов’янською кров’ю”³⁴, як зауважив перекладач у вступі, сприйняла монографію як явище потрібне і дуже актуальне.

У 50-х роках Тереза фон Якоб активно співпрацювала з американськими журналами “Putnam’s Magazine”, “North-American Review”, “Atlantik Manthly” та ін., дописувала до німецького часопису “Illustrierte Deutche Monatshefte”. Але незабаром життя знову внесло свої корективи у біографію славістки. В середині 1860-х років помер її чоловік. Втрата дорогої людини, самотність і наближення старості примусили Тальфі повернутися на батьківщину. Останні роки доживала в Гамбурзі. Тут опублікувала статтю “Козаки та їх історичні пісні” (1869), в якій зосередила увагу на дослідженні пісен-

ної творчості українського народу, проілюструвавши свої висновки прикладами зі збірників І.Срезневського та І.Сахарова³⁵. Через неповних вісім місяців після цієї публікації – 13 квітня 1870 р. – Терези фон Якоб не стало. Не будучи слов’янкою, вона натхненним словом і працею підтримала тих, хто закладав першооснови порівняльної слов’янської фольклористики й літературознавства в західноєвропейському й американському світі, став півонером на неуторованих стежинах цієї науки в час її зародження.

TERESA VON JACOB AS THE SLAVIC PHILOLOGIST

Markijan NAHIRNYJ

Mykola Lysenko State Musical Academy of L’viv
5, O.Nyshankivskyj Str., L’viv, 79005
The Chair of Foreign Languages

This article familiarizes the reader with the Slavonic activity of German and American scientist Teresa Albertina Luisa von Jacob (1797–1870), who was known in the scientific world under the pseudonym “Talvj”. She was the researcher of the languages, literature and national song creative work of Ukrainians, Russians, Serbian, Poles, Slovaks, Czechs and the others, the author of one of the first English monographs about the Slavic peoples (“Historical View of the Languages and Literature of the Slavic Nations with the Sketch of their Popular Poetry”, New-York, 1850), that attracted attention of the European scientists, especially in Germany and Austria, and had been soon translated into the German language (Leipzig, 1852).

Key words: Slavs, Slavic philology, history of slavistics, songs folklore, heroic epos, spiritual values.

Стаття надійшла до редколегії 30.05.2001
Прийнята до друку 18.06.2001

³⁴ *Talvi*. Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. S.VI.

³⁵ Die Kosaken und ihre historischen Lieder // Illustrierte Deutsche Monatshefte. 1869. August. №155. S.467–474.

